

Ewa ŚLĘZAK

Przemiany w rolach społecznych kobiet i mężczyzn

Role płci w społeczeństwie i kulturze – podstawa teoretyczna

Transformacja systemowa lat 90 przyniosła ze sobą wiele zmian nie tylko dla całego społeczeństwa polskiego, ale również dla jego poszczególnych grup. Jednocześnie obserwowane są też zjawiska opóźniania się zmian jeśli chodzi o istniejące wzory kulturowe, czy definiowanie realizowanych ról kobiet i mężczyzn w poszczególnych sferach ich działania, czyli w sferze prywatnej, tj. w domu, rodzinie oraz w sferze publicznej.

Fenomen trwania struktury społecznej, jak pisze Henryk Domański jest oparty na 2 założeniach, rodziny jako głównego ogniwa działań zapewniającego ład społeczny, i założenia naturalnego podziału ról wewnątrz rodziny (2002). Zgodnie z funkcjonalistyczną teorią społeczeństwa kobiety i mężczyźni, w ramach rodziny i nie tylko, funkcjonują i wypełniają zadania i cele społeczne przypisane do ich płci. Zarówno kobieta, jak i mężczyzna wypełniają ściśle ze sobą powiązane i sprecyzowane funkcje społeczne, zapewniając w ten sposób społeczeństwu sprawne działanie i co ważne utrzymując go w stanie równowagi. Stabilność i jej poczucie jest utrwalane za pomocą wspólnego systemu wartości, pełniącego też funkcje integracyjne dla subsystemów, wewnątrz których działają jednostki. Dlatego niejako każda z płci ma przypisaną inną, właściwą sobie rolę społeczną. *Modus operandi* równowagi według tej perspektywy wyraża się w wypełnianiu tych ról w sposób prawidłowy, a więc z góry określony i społecznie aprobowany, a zarazem posiadający charakter komplementarny.

W parsonsowskiej koncepcji społeczeństwa występują cztery składniki zapewniające mu przetrwanie. Są to:

A – adaptacja do środowiska – zapewniająca dostarczenie wystarczających środków na potrzeby funkcjonowania systemu oraz rozdzielanie ich pomiędzy poszczególne segmenty systemu.

G – osiągnięcie celów – ustalanie priorytetowych celów systemu oraz mobilizowanie środków, którymi dysponuje system dla ich osiągnięcia.

I – integracja – problem koordynacji i utrzymywania właściwych wzajemnych stosunków pomiędzy elementami systemu.

L – kultywowanie wzorów – obejmuje dwa związane ze sobą zagadnienia: utrzymywanie wzorów oraz kontrolowanie napięć wewnętrznych. Zadaniem uczestników systemu jest wykazywanie odpowiednich charakterystyk, w formie motywów, potrzeb, umiejętności odgrywania roli etc. Kontrolowanie napięć przebiega poprzez rozładowywanie wewnętrznych napięć pomiędzy uczestnikami systemu społecznego.

Spółeczeństwo jako system rozwiązuje problemy wymienione poniżej, tak samo jak czyni to każdy z jego elementów składowych – przedstawicieli.

Jednak w obrębie tego systemu role obu płci zostają podzielone i określone jako bardziej **instrumentalne** lub bardziej **ekspresyjne**. *A priori* mężczyźni przyjmują na siebie role instrumentalne, pośrednicząc pomiędzy rodziną a sferą publiczną, tj. społeczeństwem poprzez skupianie się na osiąganiu celów i adaptacji. Natomiast kobiety pełnią rolę ekspresyjną, koncentrując się na integracji wewnątrz struktur społecznych, w ramach sieci, w sferze prywatnej. Nancy Chodorow zauważa, że wymienione formy aktywności kobiet i mężczyzn znajdują odbicie w rolach społecznych wymuszanych i realizowanych przez kobiety i mężczyzn, czyli odpowiednio w sferach wewnętrznej i zewnętrznej (Limanowska, 1992).

Spojrzenie przez pryzmat parsonowskich założeń oraz pewnej polaryzacji sfer działań społeczno-kulturowych kobiet i mężczyzn pozostaje w zgodzie z funkcjonalistycznym podziałem ról, naturalnym porządkiem rzeczy i założeniem niezbędności odmiennych i nierównych ról społecznych – co pozwala na ich uzupełnianie się, równocześnie zapewniając komplementarność (Davis *et al*, 1945).

Właśnie w podejściu funkcjonalistycznym kobiety funkcjonują jako „wczepione w rodzinę”, odpowiedzialne za zajmowanie się domem, tj. pozostanie w sferze wewnętrznej sieci czy też w „okach” tej sieci. Sieci powyższe „tkane” przez ich mężczyzn, nie są własnoręcznie tworzone przez kobiety – a w efekcie można mówić o braku aktywnej roli kobiet w działaniu sieci (Ślęcka, 1999). Kobiety obsługują sieci wraz z osobami je tworzącymi – mężczyzn, nie mając wpływu na wygląd sieci. Mężczyznom pozostaje zatem orientacja na „osiąganie celów” poprzez pracę zawodową oraz aktywność w sferze publicznej (Acker, 1973).

Ciekawym potwierdzeniem wzorów orientacji zadaniowej obu płci są analizy Aronsona dotyczące atrybucji płci. Ich wyniki wskazują na różny poziom oczekiwań stawianych kobietom i mężczyznom w społeczeństwach zachodnich. Od mężczyzn zwyczajowo oczekuje się odnoszenia sukcesów – w rezultacie porażek podlegają surowym ocenom, natomiast kobietom nie stawia się tego rodzaju wygórowanych oczekiwań – ale gdy się im powiedzie, uważa się je za osoby nietypowe, o niezwykle wysokim poziomie motywacji. Te wyniki badań są argumentem na potwierdzenie różnego wzoru orientacji działań kobiet i mężczyzn w różnych sytuacjach i różnicy procesów adaptacji do zmian (Aronson, 1995). Wyniki analiz potwierdzają też kulturowe uwarunkowanie orientacji mężczyzn na odnoszenie sukcesów.

Z kolei Anthias i Yuval-Davis wyróżnili 5 sfer działań – odpowiedzialności, przeznaczonych i zarezerwowanych dla kobiet – w ramach narodu i społeczności, których są członkiniami. Są to (Walby, 1997):

- Biologiczna reprodukcja członków wspólnoty etnicznej;
- Reprodukacja zasad i wzorów w ramach grup etnicznych/narodowościowych;
- Aktywna i centryczna partycypacja w ideologicznej reprodukcji wspólnoty oraz przekazywania jej kultury;
- Podtrzymywanie etnicznych i narodowych różnic – jako symbolu w dyskursach ideologicznych, podczas konstruowania, reprodukcji i transformacji kategorii etnicznych/narodowych;
- Aktywne uczestnictwo w napięciach narodowościowych, ekonomicznych, politycznych i wojnach.

- Wymienione sfery działań charakteryzują kulturowo zdeterminowany wzór orientacji zadaniowej kobiet w społeczeństwie. Obszary te pozostają w zgodzie zarówno z funkcjonalistyczną teorią społeczną, tak i parsonowskimi założeniami systemów społecznych. Na potrzeby narodu czy grupy etnicznej kobiety pełnią funkcje reprodukcyjne, zarówno w sensie biologicznym jak i kulturowym. Interesująca wydaje się być rola odgrywana przez kobiety podczas wojen czy potyczek, niesnasek pomiędzy narodami czy grupami etnicznymi – aktywny udział w walce.

Czynniki kulturowe

Jednak czynniki społeczno-ekonomiczne nie są jedynymi determinantami pozycji i roli płci w społeczeństwie. Ważną rolę odgrywa szeroko pojmowana *kultura*, jako systematyczna całość wyuczonego zachowania się, przekazywana swoim dzieciom przez rodziców (Mead, 2002). To właśnie kultura jest głównym obszarem „ścierania się” rozmaitych koncepcji, poprzez włączanie do obiegu kulturowego, głównie tzw. minimum kulturalnego, ideałów osobowości – pewne koncepcje otrzymują status „obowiązujących” (czy wręcz „prawdziwych”), zgodnych z panującą ideologią i powszechnie akceptowanych. Koncepcje te mają największy wpływ na kształtowanie się poglądów i przekonań dotyczących kobiet, oraz mężczyzn, dostarczają kryteriów ocen, wzorców, systemów wartości upowszechnionych i cenionych w społeczeństwie. Minimum kulturalne staje się obowiązkową formą w procesie socjalizacji, i jest wymagana przez szkołę, stanowiąc część podstawowego dziedzictwa kulturowego.

Nie bez znaczenia dla procesu kształtowania się obecnych wzorców społecznych kobiet i mężczyzn jest rola religii i polskiej tradycji oraz ich interakcji z procesami społecznymi.

Podział ról w rodzinie i odpowiadający mu proces socjalizacji

Rodzina stanowi pierwszą a zarazem najmocniejszą instytucję socjalizacyjną, jako że to rodzice, a głównie matki przekazują swoim pociechom wzory zachowania, postępowania, akceptowalnych postaw i system wartości mający na celu zapewnienie harmonijnego działania rodziny. Każda jednostka rodząc się rozpoczyna proces przystosowywania się do wzorów i zasad przekazywanych przez tradycję społeczności, w której przyszło jej żyć. Te zwyczaje kształtując doświadczenia i zachowania jednostki od jego czy jej narodzin, prowadzą do pełnego uczestnictwa jednostki w działalności kultury. Jednostka przejmuje od kultury, z której się wywodzi jej zwyczaje, wierzenia, problemy, oraz trudności etc. (Benedict, 2002). Konserwatywne teorie społeczne implikują, że głównym zadaniem kobiet jest zapewnienie stabilności i poczucia harmonii w ramach rodziny poprzez jasno przekazywany system wartości, co z kolei prowadzi do zachowania równowagi w społeczeństwie.

Równocześnie z procesem socjalizacji przebiega zjawisko określania (wyróżniania) płci dziecka, dokonujące się w dwóch wymiarach, płci biologicznej i płci kulturowej.

„Społeczno-kulturalna rola płci jest obecna już od czasu narodzin i wychowania dziecka. Zanim dziecko zacznie mówić jest już świadome swej płci – męskiej lub żeńskiej. Niewiele się mówi na temat naturalnego podziału ról przypisanego do płci, za wyjątkiem rodzenia i wychowania dzieci, które to role są biologicznie i naturalnie

przypisane kobietom. Centryczna pozycja kobiet w wychowaniu dzieci jest oczywista dla cywilizacji zachodniej” (Rodgers, 1980).

Podział ludzi na różnych ze względu na płeć jest typowy dla każdej kultury i w każdej z kultur prowadzi do zróżnicowania pełnionych ról społecznych przez kobiety i mężczyzn. Podział ten niejako naturalnie przyporządkowuje kobiety działaniu w sferze wewnętrznej, a mężczyzn w sferze zewnętrznej, znajdując odzwierciedlenie w teoriach prezentowanych przez niektórych filozofów np. Johna Stuarta Milla (Malinowska, 2000).

Małe dziewczynki dosyć wcześnie dowiadują się i bawiąc uczą się swojej przyszłej roli jako matek, z nieodzowną sferą ich działalności w domu jak praca domowa itp. Natomiast mali chłopcy, biorąc za przykład swoich ojców wyobrażają sobie swoją przyszłość w działaniu, na zewnątrz, z dala od nudnych działań w domu, a więc w sferze publicznej¹. Zdobywanie takich form doświadczeń odbywa się w procesie nauki i zabawy, będąc przekazywane dzieciom głównie przez matki i ich dziadków. Większość bajek i opowiadań przeznaczonych do początkowego etapu edukacji dzieci powiela stereotyp, kobiety – matki i żony, „działające” w domu oraz mężczyzny, osiągającego sukcesy i realizującego się na zewnątrz.

Typowe role wykonywane przez członków rodzin, tu matki i ojców stały się tematem badań porównawczych przeprowadzonych przez CBOS (dla lat 1994 i 2000), koncentrujących się na preferowanym modelu rodziny.² W 2000 roku poparcie dla partnerskiego modelu rodziny, charakteryzującego się równym podziałem prac i obowiązków w rodzinie wzrosło do 44% z 35% w 1994. Zmalało poparcie dla modelu tradycyjnego z 42% do 22%, z mężem utrzymującym rodzinę, a żoną zajmującą się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci, organizacją życia towarzyskiego rodziny etc. Odrobinę wzrosło znaczenie modelu mieszanego z 22% do 25%, gdzie oboje małżonkowie pracują zawodowo, aczkolwiek mąż poświęca więcej czasu na pracę zawodową, żona zaś oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu i wychowywaniem dzieci.

Jak optymistycznie zauważa Małgorzata Fuszara w „Zmianach świadomości kobiet w Polsce w latach 90-tych”, nastąpiła pozytywna zmiana stosunku kobiet i mężczyzn do modelu partnerskiego w okresie od roku 1994 do 2000. W 1994 to 42% kobiet preferowało model partnerski, a w 2000 odsetek ten wzrósł do 52%, w przypadku mężczyzn wynosił odpowiednio 25% i 35%. Natomiast poparcie dla tradycyjnego modelu małżeństwa wśród mężczyzn również spada z 55% do 34%, w 1994 i 2000 roku odpowiednio. Nietrudno jednak zauważyć mocnej pozycji modelu tradycyjnego i mieszanego, gdzie to właśnie kobieta zajmuje się domem i obowiązkami związanymi z jego prowadzeniem i wychowaniem dzieci. Cytowane wyniki badań mogą stanowić potwierdzenie i bazę, dla naturalnej identyfikacji odpowiednio dziewczynek i chłopców z rolami, funkcjami i codziennymi działaniami wypełnianymi przez ich rodziców (2002).

Z kolei Danuta Duch zauważa, że powielanie stereotypów płci w rodzinach, rzadko kiedy bywa zauważane. W większości przypadków podział obowiązków i role pełnione przez małżonków, są przez nich uważane za cechy indywidualne, typowe tylko dla ich związku, pokazując pewien brak refleksji na temat powielania ról społecznych (2002). Zjawisko to może potwierdzać fakt nieświadomego przenoszenia wzorów rodzinnego

¹ Z wyjątkiem rodzin – gospodarstw domowych rolników.

² Sondaż CBOS, *Moja rodzina*, Komunikat z badań.

podziału ról społecznych, obserwowanych od najmłodszych lat w swoich domach rodzinnych do przyszłych rodzin i związków.

Wychowanie w szkole – kolejny etap *sex typing*

Kolejnym etapem jest edukacja szkolna, podczas której w środowisku zewnętrznym są utrwalane tradycyjne podziały ról i kontynuuje się często *sex typing*. Poszukując odpowiedzi na przekazywany obraz kobiet i mężczyzn, dziewczynek i chłopców, w podręcznikach szkolnych można dostrzec, że przedstawiany status kobiety i mężczyzny różni się. „Podręcznikowi mężczyźni” to osoby o wyższym statusie niż kobiety, ich domeną są praca zawodowa, zainteresowania oraz władza, podczas gdy „podręcznikowe kobiety” wykonują wszystkie prace domowe. Przekazy kulturowe, jak i podręczniki szkolne sytuują kobiety w rolach przede wszystkim domowych, a jeśli nawet prezentują kobiety pracujące, to w sferach tradycyjnych jak nauczycielki, pielęgniarki, krawcowe itd. Podczas gdy ojcowie bywali „racjonalizatorami”, czy ludźmi sukcesu, to matki zawsze pozostawały w sferze domowej. „Zapominano” o stworzeniu odpowiednich wzorów dla kobiet (Landau-Czajka, 2000). Można wysunąć zatem wniosek, że w dużej mierze to podręczniki kształtują stereotypy płci, za sprawą stereotypizowanego spojrzenia na świat, społeczeństwo i kulturę prezentowaną przez ich autorów. W efekcie dzieci dowiadują się z podręczników o rzekomym naturalnym braku zdolności dziewcząt do przedmiotów ścisłych czy informatyki, przeznaczając dla dziewcząt obszar działalności w domu. Budowana jest w ten sposób baza tłumacząca zasadność nauki gotowania dla dziewcząt i informatyki chłopców.

Dodatkowo warto zauważyć polaryzację stereotypów powielanych w szkolnych podręcznikach, gdzie mężczyźni są osobami o niebanalnych zainteresowaniach i szerokiej wiedzy o polityce i świecie, a kobiety zajmują się jedynie nudnymi i żmudnymi sprawami domowymi, rzadko kiedy posiadając własne zainteresowania. Pokazywane relacje w rodzinie wskazują na władzę mężczyzn w rodzinie, oraz narzucanie innym członkom rodziny swoich opinii i preferencji (Siemieńska, 1997).

Religia, tradycja i rola symboli narodowych

Kolejną istotną determinantą ukształtowanych ról społecznych jest religia oraz tradycja. Skala wpływu religii jest ogromna, zważywszy, że niemal 95% populacji przyznaje się do wyznania rzymskokatolickiego. Historia Kościoła pokazuje ewolucję jego stosunku do płci. Biblia przytacza wiele przykładów kobiet towarzyszących światu Jezusa, wspierających go, również materialnie oraz pełniących funkcje kapłańskie i szerzących wiarę chrześcijańską na takich samych prawach co mężczyźni. Pierwszą kobietą, która zobaczyła zmartwychwstałego Chrystusa była Maria Magdalena. Z czasem jednak pod wpływem przybyłej z Persji gnozy osoba kobiety przeszła do strefy *profanum*, ulegając deprecjacji (Baudler, 1995). Począwszy od IV, V wieku n.e. kobiety aktywne w kapłaństwie – Diakonise, zostały pozbawione prawa zbliżania się do ołtarza jako siły nieczyste, będące w opozycji do *sacrum* (Rauke-Heinemann, 1995). Warto podkreślić, że Kościół wynosi ponad inne rolę kobiety zgodną z kanonami jego nauk. Nauka ta widzi kobietę w roli matki, żony i opiekunki, podporządkowanej i zależnej od mężczyzny, co znajduje swe odzwierciedlenie w Biblii, przypisując sobie charakter naturalny. Zatem sfera wewnętrzna jest uznawana za formę preferowaną i dominuje jako społeczne

przeznaczenie każdej religijnej kobiety w naukach Kościoła. A zadaniem rodziny jest kultywowanie biblijnie nadanych wzorów i ról pełnionych kobiety i mężczyźni. Istotne jest też znaczenie, stworzonego i wdrożonego przez Kościół w Polsce historycznego stereotypu „Matki Polki”, który odegrał ważną rolę w zachowaniu polskości podczas zaborów. Wymieniony stereotyp stwarzał podstawy logiczne dla ofiarności i do poświęcenia się dla dobra innych, w myśl zasad stworzenia kobiet do cierpienia. Cechy te w nieco łagodniejszej formie są widoczne w zachowaniu kobiet, a źródłem ich jest tradycja i katolickie wychowanie (Limanowska, 1992).

Ciekawym zjawiskiem są pojawiające się ostatnio „nowo-stare” role oferowane kobietom, jak np. niedawna konsekracja dziewicy dokonana przez Arcybiskupa Żywińskiego (*Gazeta Wyborcza*, 3/06/02), jednak mają one charakter wyjątkowy.

Nie dziwi więc obecny w polskiej tradycji i historii etos stworzony przez szlachtę łączący rodzinę z Kościołem i ziemią. Co prawda, obecnie z etosu pozostała tylko rodzina i jej związek z Kościołem, ale odgrywa on wciąż istotną rolę w naszej kulturze (Środa, 1992). Kultura szlachecka wraz z zasadami etyki katolickiej wypracowała też model pożądanых cech kobiecych i męskich. Jak zauważyła Magdalena Środa, u kobiet promowane były cechy bierne rezerwując cechy aktywne dla mężczyźni i wykluczając je z domeny zachowań kobiet (1992). Można by się zastanawiać, jakie cechy z wymienionego wachlarza możliwości są wciąż aktywne w procesie wychowania dzieci i młodzieży. Proces socjalizacyjny kultywuje obraz kobiety i mężczyźni ukształtowany wspólnie przez tradycję i etykę katolicką, takie jak role bierne u dziewcząt a aktywne u chłopców. Chłopcy uczą się walczyć, dominować, pokazywać, chwalić i osiągać sukcesy, podczas gdy dziewczynki uczą się jak być pomocne, opiekuńcze, i skromne – nie należy się przechwalać swoimi sukcesami, pod rygiem bycia osamotnioną i nie lubianą przez kolegów i koleżanki. Nie rozbudza się wśród dziewczynek chęci walki i umiejętności konkurencyjności czy stawiania w szranki potyczek, cech niewątpliwie aktywnych, które promowane są wśród chłopców. To ostatnie zjawisko zostało potwierdzone przez Henryka Domańskiego, wskazującego fakt, iż kobiety same przyjmują postawy bierne będące w zgodzie z obowiązującym systemem wartości, oczekując na korzyści z tego płynące (1992). Jest to pewnego rodzaju postawa wygodna, zwalnająca z „obowiązku” walki o swoje prawa, pozycję społeczną niezależną od pozycji męża, rywalizacji etc. Wychowane w poczuciu misji, i żyją wśród mitu szczególnie doniosłej roli kobiety w kulturze, np. symbole narodowe Mater Polonia czy Matka Boska. Jednak mit kobiety w kulturze pozostaje w sprzeczności ze sferą wewnętrzną, gdzie kobieta jest zależna od mężczyźni (Moncka-Ciechowska, 1992; Walby, 1997).

Zgodnie ze stwierdzeniem Franza Boasa, kultura nie może być zrozumiana poprzez swoje cechy lub w całości, jeśli wyrwie się ją z jej ogólnego kontekstu (2002). Zrozumienie kultury danej społeczności jest niemożliwe bez zrozumienia wartości religijnych i historycznych wspólnych dla ich kręgu kulturowego, kraju, całej społeczności i jednostki. Te wartości, ulegając ewolucji i rewolucji podczas wieków istnienia, pozostawiły wpływ na funkcjonowanie jednostek w społeczeństwie. Wymienione determinanty i procesy socjalizacji czy *sex typing*, będące integralną częścią naszej kultury pozostając w ciągłej interakcji ze sobą są odpowiedzialne za stworzenie przejrzystych modeli uczestnictwa kobiet i mężczyźni w życiu społecznym i kulturze. Kobiety i mężczyźni zostali wyposażeni w szereg wzorów zachowań, zasad postępowania i wartości, które są typowe tylko dla jednej z płci i kierują ich działaniami. Nie bez znaczenia jest fakt, że

wyposażeni w nie postrzegają świat w sposób przez nie zdeterminowany, np. wierząc w naturalne boskie role przypisane mężczyznom i kobietom.

Sytuacja obecna

Po ponad 10 latach od rozpoczęcia transformacji systemowej, zderzenia się i otwarcia naszej kultury na nowe wzorce kulturowe innych społeczeństw, proces ewolucji postaw i ról płci wciąż trwa, niosąc z sobą coraz więcej widocznych zmian. Ostatnie miesiące wraz z nagłaśnianiem przejawów nierówności wśród płci, powstaniem urzędu Pełnomocnika ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn oraz wymagań dostosowania prawa RP do prawa unijnego pojawiły się w prasie raporty informujące o zmianach postrzegania społeczno-kulturowych ról męskich i kobiecych.

I tak *Newsweek Polska* z 21 kwietnia 2002 roku, opublikował raport dotyczący zmieniającej się roli mężczyzn i kobiet w polskim społeczeństwie. Sytuacja ta jest widoczna wśród młodych, dobrze wykształconych ludzi zamieszkujących duże miasta. W tej grupie w wielu przypadkach mężczyźni zmienili rolę pełnioną w tradycyjnym modelu małżeństwa jako „breadwinner” (utrzymujący rodzinę), która jest czasem przejmowana przez kobiety. Interesujący jest zatem dokonujący się wybór wzoru ról w rodzinie, pozostający w zgodzie z teorią porównywalnych korzyści. Niewątpliwie trudno określić dynamikę tego zjawiska, przypuszczalnie dotyczy ono określonego, wydaje się wąskiego segmentu polskiego społeczeństwa i może nie być typowe, i mieć tak wielkiego wpływu na zachowania i przekonania całości społeczeństwa, jak chciałaby tego autorka artykułu (Więcka, 2002).

Z kolei tygodnik *Wprost* w przygotowanym raporcie na temat sytuacji kobiet w Polsce, dla potwierdzenia swoich tez przytacza przykłady kobiet niezależnych, o mocnej pozycji społeczno-zawodowej, tzw. osób publicznych nękanych problemami w życiu osobistym. Nadmiernie realizowane ambicje w przypadku tych kobiet prowadzą do problemów ze zdrowiem fizycznym i psychicznym. Artykuł wydaje się pozostawać w zgodzie z funkcjonalistyczną teorią społeczeństwa, sugerując kobietom pozostanie w miejscu wyznaczonym im przez prawa naturalne. Jest też niejako przestrogą dla kobiet o konsekwencjach nadmiernie realizowanych ambicji, w tym przede wszystkim zawodowych (Wojtasiński, 2002). Należy pamiętać, że sytuacja kobiet opisywanych przez artykuły we *Wprost* i *Newsweeku* analizują sytuację kobiet należących tylko do pewnych grup społeczeństwa.

Choć nie zostały przeprowadzone wyczerpujące badania opisujące przekrój zmian ról i wzorców społecznych preferowanych przez współczesne kobiety i mężczyzn, wydaje się, iż pojawiają się rozmaite typy układów rodzinnych, począwszy od tradycyjnych wzorów aż po niestereotypowe formy konkubinatów wychowujących wspólne dzieci, utrzymywanych przez „żony”, a ojców opiekujących się dziećmi i domem na urlopie „tacierzyńskim”.

Kolejnym z wyrazów przemian są nowe programy telewizji publicznej, jak np. program publicystyczny „Co Pani na to?”, którego uczestnikami są kobiety – przedstawicielki świata polityki, nauki i biznesu. W programie omawiane są bieżące sprawy, głównie ze sfery społeczno-politycznej. Uczestniczki programu występują w roli „ekspertek”, prezentując swoje indywidualne poglądy jako kobiet, naukowców etc., ale i reprezentu-

jąc poglądy kobiet jako grupy. Jest to jak dotychczas jedyny program tego rodzaju w telewizji polskiej. Fakt jego telewizyjnego istnienia i oglądalności świadczy o wyłamywaniu się kobiet ze stereotypowych wzorów bierności, również zawodowej. Bardzo wyraźnym echem odbiła się propozycja parytetu przy obsadzaniu ważnych stanowisk partyjnych i państwowych, zgodnych z programem Pełnomocnika ds. Równego Statusu. Niewątpliwie powołanie go, a właściwie jej w randze ministra ma na celu zapewnienie koordynacji polityki prorównościowej obu grup. Tego rodzaju działania i zmiany w systemie prawnym wymusza bezpośrednio przyszła partycypacja Polski w strukturach Unii Europejskiej. Wspomniany problem nierówności jest widziany jako różny poziom szans kobiet i mężczyzn w takich dziedzinach, jak: dostęp do pracy, szkoleń, awansów, wynagrodzeń, warunków pracy i ogólnie rozumianych równych możliwości wszystkich pracujących. UE³, stojąc na stanowisku współczesnego egalitaryzmu w pracy, nie biorąc pod uwagę różnic pomiędzy płcią, dąży do wyrównywania szans, za pomocą środków promujących kobiety (Boruta, 1996). Polityka społeczna UE zawarta w rozdziale społecznym Traktatu z Maastricht, art. 119 Traktatu Rzymskiego i „White Paper” Polityki Społecznej z 1994, wyraźnie określa ramy przyszłych zmian.

Bibliografia

- Acker, J. (1973), Women and Social Stratification: A Case of Intellectual Sexism. *American Journal of Sociology* 78, s. 936–945.
- Aronson, E. (1995), *Człowiek Istota społeczna?* Warszawa.
- Baudler, G. (1995), *Bóg i kobieta – historia przemocy, seksualizmu i religii*. Gdynia: URAEUS.
- Benedict, R. (2002), *Wzory kultury*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza S.A., s. 80.
- Boas, F. (2002), *Wstęp do R. Benedict, Wzory kultury*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza S.A., s. 75.
- Boruta, I. (1996), *Równość kobiet i mężczyzn w świetle prawa wspólnoty europejskiej – implikacje dla Polski*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 32, 150–181.
- Davis, K., Moore, W. (1945), Some principles of Stratification, *American Sociological Review* 10, s. 242–249.
- Domański, H. (1992), *Zadowolony niewolnik?: studium o nierównościach między mężczyznami a kobietami w Polsce*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Domański, H. (2002), Co wiadomo na temat nierówności płci? „ResPublica Nowa, czerwiec.
- Duch, D. (2002), O władzy w rodzinie. [w:] *Kobiety w Polsce na przełomie wieków – Nowy kontrakt płci*, (red.) Fuszara, M., Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Fuszara, M. (2002), Zmiany świadomości kobiet w Polsce w latach 90-tych. [w:] *Kobiety w Polsce na przełomie wieków – Nowy kontrakt płci*, (Red.) Fuszara, M., Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Konsekracja Dziewicy. *Gazeta Wyborcza*, 03/06/2002.
- Landau-Czajka, A. (2000), Kobiety a praca zawodowa w podręcznikach szkolnych dla dzieci. [w:] *Kobieta i praca, wiek XIX i XX, zbiór studiów* (Red.) Anny Żarnowskiej i Andrzeja Szwarca, Warszawa.

³ UE bywa postrzegana jako „gendered supra-state” (Walby, 1997).

- Limanowska, B. (1992), Między nami masochistkami – nowa tożsamość, stare stereotypy. [w:] *Głos mają kobiety: teksty feministyczne*, (Red.) Walczewska, S., Kraków: Convictum.
- Malinowska, E. (2000), *Feminizm europejski, demokracja parytetowa a polski ruch kobiet: socjologiczna analiza walki o równouprawnienie płci*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 42, 19–22.
- Mead, M. (2002), Słowo wstępne. [w:] Benedict, R., *Wzory kultury*. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza S.A., s.62.
- Monczka-Ciechowska, M. (1992), Mit kobiety w polskiej kulturze. [w:] *Głos mają kobiety: teksty feministyczne*, (Red.) Walczewska, S., Kraków: Convictum.
- Rauke-Heinemann, U. (1995), *Eunuch do rajy – Kościół Katolicki a seksualizm*. Gdynia: URA-EUS, s. 131–138.
- Siemieńska, R. (Red) (1997), *Portrety kobiet i mężczyzn w środkach masowego przekazu oraz podręcznikach szkolnych: praca zbiorowa*. Warszawa: Forum Kobiet Fundacji Fiedricha Eberta i Interdyscyplinarnego Zespołu do Badań nad Problemami Płci i Kobiet Instytutu Studiów Społecznych UW.
- Ślęczka, K. (1999), *Feminizm – Ideologie i koncepcje społeczne współczesnego feminizmu*. Katowice: Książnica, s. 29.
- Środa, M. (1992), Kobiety: wychowanie, rola, tożsamość. [w:] *Głos mają kobiety: teksty feministyczne*, (Red.) Walczewska, S., Kraków: Convictum.
- Walby, S. (1997), *Gender Transformations*, Routledge, London & New York, s. 181.
- Więcka, A. (2002), *Słaba Płeć*. Newsweek Polska, 1/04, 16, s. 90–91
- Wojtasiński, Z. (2002), Piekło kobiet, śmiertelna pułapka emancypacji. *Wprost*, 31/03, s. 68

Ewa ŚLEZAK

The Changing Social Roles of Men and Women

Summary

Political transformations of the 1990s brought about numerous changes within Polish society and its communities. In her article, the authoress tries to analyse the changes that have affected women and women's roles in various kinds of their activities, including both the inner ones (i.e. within the family, at home) and outer ones (i.e. in society, on the job market), by identifying the culture-related determinants and their effect on both, the establishment of women's traditional roles and on the attempts to change those roles, as well as on the colour, pace, and dynamics of those attempts undertaken by women as individuals and as a social group. The changes are reflected in new political programmes, TV and radio broadcasts inviting women as experts, or by arising of men's and women's new roles within the family.